

конкурентної переваги і, отже, для підвищення рівня конкурентоспроможності бізнесу.

ЕКОНОМІЧНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Н. Б. Решетняк, к.е.н., доцент

О. В. Кузьменко, к.п.н, доцент

Національний технічний університет

«Харківський політехнічний інститут», м. Харків

У цій доповіді з'ясовується сутність економічного конституціоналізму як міждисциплінарного вчення. Вважаємо, що «економічний конституціоналізм» («конституційна економіка», «constitutional economics») може бути назвою міждисциплінарного наукового напрямку на межі економіки і конституційного права України. Ми стверджуємо, що економічний конституціоналізм – це особливий зріз конституціоналізму в цілому, що акцентує увагу на економіці, власності, економічній природі прав людини, поєднанні приватно-правових і публічно-правових засад у Конституції України. Також економічний конституціоналізм пов'язано з іншими об'єктами конституційно-правового регулювання, забезпеченням фактичної рівності і встановленням меж втручання держави в економічну свободу, з фінансовими й бюджетними питаннями, економічними наслідками функціонування соціальної держави, соціальними правами людини.

Метою даної доповіді є з'ясування сутності економічного конституціоналізму як міждисциплінарного вчення. Завданнями доповіді є: розкрити підходи до розуміння економічного конституціоналізму; з'ясувати основні перспективні напрямки розвитку досліджень в сфері економічного конституціоналізму; схарактеризувати українську специфіку розвитку

економічного конституціоналізму. Проблематику, про яку йдеться в доповіді, досліджували такі вітчизняні науковці як, зокрема,

В. В. Речицький, М. В. Савчин, О. В. Олькіна. Певний внесок в її розроблення внесли також зарубіжні вчені, приміром, Д. Б'юкенен,

Ф. Гаск, Р. Познер [1 – 4; 6,7].

Термін «конституціональна економічна теорія» («конституціональна політична економія») був введений для позначення специфічного напрямку досліджень і пов'язаних з ним політичних дискусій, що відбувалися в 70-ті роки минулого століття і пізніше. У той час, зокрема, стверджувалося, що у вузькому сенсі конституціональна економічна теорія привносить «політичне» в «економіку», тим самим заперечуючи тезу про незалежний статус «економічної теорії». У подальшому економічний конституціоналізм почали пов'язувати з більш широким контекстом – економічним аналізом права. Автором праці з однойменною назвою є відомий американський науковець Р. Познер, який виокремив основні конституційні питання, які міг би висвітлити економічний аналіз:

1) економічна теорія конституціоналізму; 2) економіка конституційних норм політичної системи; 3) економічний ефект від спеціальних конституційних доктрин і процедур; 4) тлумачення статей Конституції, які мають економічну логіку і пов'язані з комерційною діяльністю;

5) необхідність переробити конституційне право в такий спосіб, щоб воно всебічно захищало вільні ринки; 6) зв'язок між Конституцією і економічним зростанням держави [3]. Варто зауважити, що економічна наука не є однорідним і апріорним знанням, вона еволюціонує, маючи наукові школи. Тож конституційне регулювання економічних відносин, а також економічний аналіз можуть здійснюватися, виходячи з різних економічних концепцій та теорій. Схарактеризуємо декілька основних напрямків, в межах яких ми вбачаємо доцільність застосування категорії «економічного конституціоналізму». Найяскравішим представником одного з таких напрямків є нобелівський лауреат з економіки Ф. фон Гаск. Важливою його

ідеєю вважаємо гарантування правом економічних відносин. На думку згаданого науковця, саме ця обставина була ключовим фактором у перетворенні США на найпотужнішу державу з ринковою економікою, в найбільшого виробника капіталу у світі. Другим науковим напрямом, пов'язаним з економічним конституціоналізмом, ми вважаємо теорію про право власності, ринкову економіку, капіталізм і забезпечення економічної свободи. Один з представників цієї школи – М. Фрідман – стверджує, що економічні процеси неодмінно пов'язані зі свободою. На його думку, між економікою і політикою існує тісний взаємозв'язок, можливі певні комбінації політичного і економічного устрою держав, закономірності та випадковості зумовлюють специфіку економічних процесів [7]. Економічний лад, вважає М. Фрідман, відіграє двоїсту роль у розвитку вільного суспільства. З одного боку, свобода економічних стосунків є складовою свободи в широкому сенсі, тому економічна свобода є самоціллю. З іншого боку, економічна свобода – це необхідний засіб для досягнення свободи політичної. Економічний устрій є важливим завдяки своєму впливу на владу. Тип економічної організації, який ефективно забезпечує економічну свободу – це заснований на конкуренції капіталізм. Історичний досвід, вважає М. Фрідман, свідчить на користь взаємозв'язку між політичною свободою і вільним ринком. Третій науковий напрям, пов'язаний з економічним конституціоналізмом, виходить з ідеї забезпечення суспільної рівності, раціональним вибором, демократією і соціальними правами. Її представляє, зокрема, такий науковець як Дж. Стігліц, який доводить, що політика – це поле битви за економічний пиріг країни. На його думку, ідея раціонального вибору в економіці та політиці не виключає критики. Зазначений науковець та інші представники згаданого наукового напрямку активно розробляють ідею так званої поведінкової економіки, пов'язуючи її з економічним конституціоналізмом.

Що ж до України, то, як справедливо зауважує В. Речицький, «ринковий капіталізм, з одного боку, і органічний конституціоналізм – з іншого, сприймалися українською політичною елітою... так само нарізно, як простір

і час до... Альберта Ейнштейна. Конституційне право й економіка належали у нас ніби до різних ментальних реєстрів».

В. Речицький послідовно обстоює свою позицію щодо необхідності закріплення засад ринкової економіки в Конституції України. Він пропонує, зокрема, наступні формулювання: «ринкова економіка з втіленням засад економічної свободи», «Конституція гарантує вільний рух осіб, товарів послуг і капіталів», «торгівля є вільною» [4, с. 210 – 211].

В. В. Речицький також зазначає, що якщо в країні немає капіталізму, то їй не потрібна й конституція, оскільки остання – це той типовий документ, який є необхідним для розвитку держави капіталістичного типу [4, с. 85]. О. В. Олькіна виокремлює три елементи економічного конституціоналізму. Першим елементом його структури є нормативно-правова основа, у якій Конституція України, зокрема, закріплює верховенство права (ст. 8), економічну багатоманітність (с. 15), соціальну спрямованість економіки (ст. 13), рівність усіх суб'єктів права власності перед законом (ст. 13) та інші фундаментальні засади розвитку економіки. Другим елементом структури економічного конституціоналізму є економіко-правова свідомість. Третім елементом економічного конституціоналізму є динаміка його реалізації у певних правовідносинах. О. В. Олькіна пропонує закріпити на конституційно-правовому рівні принципи нормативно-правового регулювання економічних відносин, до яких вона відносить раціональність, пропорційність, узгодження приватних та публічних інтересів, соціальну інтеграцію. Крім того, мають бути конституційовані права юридичних осіб приватного права, що є самостійними суб'єктами конституційних правовідносин [2, с. 269]. М. В. Савчин формулює три важливі тези щодо економічного конституціоналізму в Україні. По-перше, економічний конституціоналізм відбиває реальний стан економічної свободи та баланс інтересів учасників відносин у конкретному типі суспільства. По-друге, для України наразі є характерною слабкість механізму, який би належним чином гарантував економічну свободу.

По-третє, економічний конституціоналізм містить алгоритм забезпечення доцільного втручання публічної влади в економічну свободу з метою забезпечення суспільного блага, наслідком чого є баланс інтересів, справедливість розподілу благ та конкурентне середовище [6, с. 100]. Як зазначає Д. Д. Задихайло, функціональні зв'язки та динамічні властивості економічної системи суспільства не отримали в тексті чинної Конституції України системного викладення.

Тож можна дійти висновку, що економічний конституціоналізм є перспективним міждисциплінарним напрямком, що інтегрує політику, конституційне право та економіку. Важливість подальшого дослідження економічної природи базових суспільних і державних конституційних інститутів не викликає сумніву. Можна виокремити такі основні напрямки для нових досліджень економічного конституціоналізму: розгляд права в цілому і Конституції України, зокрема, як прояви економічного саморегулювання; роль інститутів власності, ринкової економіки, капіталізму для забезпечення економічної свободи; зв'язок демократії та ринкової економіки; розроблення шляхів економічного зростання і подолання бідності. Значну роль в економічному конституціоналізмі відіграє практика офіційного тлумачення Конституції України з боку Конституційного Суду України.

Список літератури:

1. Де Сото Е. Загадка капіталу. Чому капіталізм перемагає лише на Заході і ніде більше. Київ : Ніка-Центр, 2012. 232 с.
2. Олькіна О. В. Економічний конституціоналізм: структурна характеристика // Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів у цифрову еру. Мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. У 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021.
3. Познер Р. Економічний аналіз права. Харків : Акта, 2003. 862 с.
4. Речицький В.В. Неформальний конституціоналізм – 2-ге доповн. вид. Харків : ТОВ «Видавництво «Права людини», 2021. 440 с.

5. Решетняк Н.Б. Економічний конституціоналізм: постановка проблеми // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Сер. «Економіка і управління».Т. 33 (72), № 1, 2022, с. 1– 7.
6. Савчин М В. Економічний конституціоналізм і Конституційний Суд України. Юридична наука. 2012. № 4. С. 32–43.
7. Фрідман М. Капіталізм і свобода. Київ : Дух і літера, 2010. 320 с.

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ В ІННОВАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

О.В. Рябініна, д.філос.н., професор
М.І. Харламов, д.іст.н., доцент
Національний університет
цивільного захисту України, м. Харків

В сучасному українському суспільстві, в тому числі і в економічній сфері відбуваються кардинальні зміни. Українська держава стрімко наближається до вступу до Євросоюзу, є офіційним кандидатом до вступу в ЄС. На нашу думку суспільство в країнах Європейського Союзу є у великій мірі інноваційним і українське суспільство також поступово набуває рис інноваційного. Яскравим прикладом цього є хоча б введення електронних документів.

Нажаль, уже ні для кого не секрет, що наше суспільство є вкрай диференційованим за рівнем матеріального становища різних суспільних шарів, прошарків та груп. Поляризація досягла небаченого розмаху. Розрив у доходах найбільш й найменш забезпеченого населення за останні кілька років збільшився з 4 до 15 разів. Мільйони людей мають доходи нижче середнього рівня, знаходяться за межею бідності, а повномасштабна агресія РФ проти України, нажаль ще більше поглибила ці процеси.